

de l'aljama de Girona durant el període de referència, dóna la cronologia de l'aparició dels diferents oficis i la seva evolució, i exposa la relació dels dirigents de l'aljama amb els monarques i les autoritats cristianes delegades del poder reial i també amb els seus germans de religió. Els jueus, en general, no confien en els seus governants, ja que aquests no dubten a extorquir-los, en perseguir només el benestar propi en detriment del bé comú, així com el gaudiment d'un estatus en connivència explícita o tàcita amb els sobirans, que a la fi només valoren els jueus per la seva contribució forçada a les finances de l'Estat.

Tanmateix, encara que aquest estudi omple un buit essencial sobre l'estudi de l'organització i l'evolució d'una important comunitat jueva catalana propietat de la família reial des del seu inici fins a l'expulsió, a partir del qual es podrà aprofundir en els diferents aspectes susceptibles de ser analitzats, el seu valor excedeix aquesta important contribució, ja que ens aclareix conceptes bàsics que de vegades porten l'estudiós a cert desconcert, com és el cas de la *collecta*, no solament per la funció específica que li és pròpia, sinó per la seva composició variable al llarg del temps, i, a més a més, ens ofereix una metodologia a seguir per a guiar-nos i iniciar-nos en l'estudi de l'estructura de cadascuna de les aljames catalanes, tant pel que fa a les indicacions sobre els arxius més idonis com als fons a examinar.

Volem assenyalar la importància de la revisió de comptes de Pere II (1284) i de les ordinacions de la reina Violant (1386), juntament amb altres mencions esparses per a reconstruir d'una manera molt aproximada el que podia haver estat l'arxiu de l'aljama gironina.

MARIA CINTA MAÑÉ I MAS
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
cmane@bcn.cat

Danièle IANCU-AGOU; Carol IANCU (dir). *L'écriture de l'histoire juive: Mélanges en l'honneur de Gérard Nahon*. París; Lovaina; Walpole: Peeters, 2012. 686 p.; 24cm. ISBN 978-90-429-2524-3 (Peeters Lovaina), ISBN 978-2-7584-0129-2 (Peeters França). (*Revue des Études Juives*; 46)

Realment és aquest un volum miscel·lani en el sentit més ampli de la paraula, i l'enorme quantitat de temes que abraça, tractats al llarg de trenta-vuit articles, és al mateix temps un reflex dels múltiples focus d'interès que copsaren l'atenció de Gérard Nahon, la qual cosa s'ha traduït en la publicació de més de tres-cents setanta-un títols des de 1955 fins al 2011.

El pròleg de Danièle Iancu-Agou i Carol Iancu, com a coordinadors i directores, pretén retre homenatge al mestre, pel qual senten afecte, admiració i deferència sincera. Si a això hi sumem la bonhomia i la proximitat que desprèn la seva figura, disposem ja d'un retrat molt ajustat de la seva autèntica personalitat. Al costat d'ells i al llarg de tot el volum es veu la mà d'Élie Nicolas, amb la seva feina callada, però eficient, i al mateix temps amb un interessant i curiós article que tracta d'un pamflet sobre una revolta jueva imaginària al Comtat Venaissí i Avinyó per tal d'alliberar-se del jou papal i integrar-se a França, un autèntic precedent dels *Protocols dels savis de Sió*n. També Carol Iancu, ultra les tasques de coordinació, li dedica un article centrat en un crim ritual a Romania en el segle XIX.

Aquest extens volum d'homenatge, molt ben editat, s'estructura en tres parts seguint un eix cronològic: edat mitjana, moderna i contemporània, cadascuna de les quals s'articula en subunitats geogràfiques, essent la part dedicada a l'edat mitjana la més extensa, amb un total de tres-centes cinquanta-quatre pàgines, i probablement la de temàtica més variada. La raó principal rau en l'especial dedicació de l'homenatjat als jueus de la França medieval, tot i no ser aquest, evidentment, el seu únic camp de recerca. La segona part, consagrada a l'època moderna, i molt especialment a la França del sud-oest, gira al voltant de dos dels temes fonamentals dels estudis de sefardisme. Mentre que l'un abraça els segles XVI a XVIII i està centrat en les conversions, en el marranisme, en el fenomen de la dissimulació i en els processos inquisitorials, l'altre s'ocupa de diversos aspectes d'aquestes comunitats meridionals, fins a l'inici del segle XIX. Dins el marc d'una cronologia tan àmplia, Nahon posa l'accent en dos moments que considera clau: l'un és l'edat mitjana, que es defineix «par des barrières topographiques, corporatives, légales, linguistiques et culturelles» (p. 646), i l'altre abraça els segles XVI a XVIII, en el si dels quals, especialment a la segona meitat del segle XVII, l'edat mitjana es marceix definitivament.

Tanca el volum la part corresponent a l'època contemporània, que recull un conjunt d'articles d'una diversitat notable, però que, tot i això, ens ajuden a entendre millor la tasca realitzada i les inquietuds científiques de Nahon. Ens referim especialment a les aportacions de Philippe Pierret i de Willy J.-L. Bok. El primer, en l'article que porta el títol «Le cimetière juif de la Ferté-sous-Jouarre», descriu com es va endegar un ambiciós projecte integral de recuperació d'una necròpolis moderna. El recorregut d'aquest projecte ens porta a la memòria la intervenció de Nahon als cementiris de Peyrehorade, La Bastide-Clairence i Bidache. El segon, en «De l'importance des relations in-

tercommunautaires, ou l'enseignement de Gérard Nahon à l'Institut d'études du judaïsme (Institut Martin Buber) de Bruxelles», honora i recorda, no solament aquelles persones que varen fer possible la creació d'aquest institut l'any 1972, sinó també tots els qui, com Nahon, contribuïren al seu desenvolupament. Dins el marc de la història d'aquesta institució, aprofita per a evocar la seva tasca com a docent en el curs de nombroses conferències centrades en tots aquells temes que va conrear amb una dedicació especial, tals com el món sefardita des de l'edat mitjana fins avui en dia o els conversos i el procés de retorn al judaisme en el si d'algunes comunitats. En el bloc dedicat a l'època moderna, Evelyne Oliel-Grausz, de manera molt expressiva, fa un perfil de la figura de Nahon, el qual descriu com un aliatge entre saber i generositat, erudició i paciència, entusiasme i rigor, curiositat i passió pels textos amb paraules plenes de sentiment: «Il m'a appris le métier d'historien et celui d'enseignant» (p. 419). Un ofici que comporta un procés gradual de maduració, que es va enriquint especialment gràcies a les discussions mantingudes i que molts dels seus deixebles recorden amb una emoció especial. «Quelle aubaine», s'exclama Philippe Pierret, «que celle de pouvoir proposer une contribution dont le récipiendaire, historien et épigraphiste de renom, fut un maître apprécié, et un guide auprès de tant de jeunes historiens» (p. 558).

Realment són molts els temes que interessaren i encara interessen Gérard Nahon. Si ens centrem només en els que configuren el present volum, ja es fa palès de quina manera va influir el seu mestratge, no sols en aquells que l'han conegut de manera directa, ans també en aquells que han llegit els seus llibres i coneixen la seva obra.

Els seus treballs d'epigrafia hebrea i jueva dins el marc de l'arqueologia jueva medieval i d'època posterior es veuen clarament reflectits en els articles d'Élianne Roos (segells amb inscripció hebrea), en el de Mauro Perani (dues inscripcions del segle XVI) o en el ja citat de Philippe Pierret, en el qual es recullen fins a quaranta inscripcions en hebreu. No és casualitat que temes com les comunitats del sud-oest de França o les anomenades «nacions» jueves portugueses d'Occident (segles XVI-XVIII) constitueixin el nucli principal de la segona part, la que correspon a l'època moderna, probablement la més homogènia. Articles de Moshé Bar-Asher i Simon Schwarzfuchs sobre la història, els costums i l'organització d'aquestes comunitats es complementen amb d'altres del Comtat Venaissí (Carpentràs) i del Llenguadoc (Montpeller). La qüestió del marranisme des de la clandestinitat fins a l'acceptació pública de la diferència religiosa és un tema que ha interessat sempre molt Nahon, i Carsten L. Wilke aprofita la conjuntura per a presentar la figura d'un convers il·lustre

de Bordeus, Abraham de Oliveira. Henry Méchoulan, per la seva banda, tracta sobre la dissimulació a Europa en els segles XVI i XVII, i Evelyn Oliel-Grausz reflexiona sobre el tema de la identitat, o, més ben dit, les identitats, en el si de la diàspora sefardita del segle XVIII.

L'enfortiment de les relacions intracomunitàries constitueix la base si es pretén renovar, reforçar i al mateix temps aconseguir una major unitat del judaisme europeu. Nahon posa l'accent en el paper d'algunes comunitats que es defineixen com a metròpolis d'una àrea amb altres comunitats de menor entitat, les perifèries, que depenen de les comunitats principals. Aquesta renovació inclou factors molt diversos, entre els quals els culturals ocupen una posició preminent. Una de les característiques del tarannà de Nahon és que es va interessar no sols per les tasques de recerca, amb la incorporació de noves fonts i perspectives gràcies a la seva posició privilegiada en el si de la Société des Études Juives, sinó també per una planificació de les tasques a fer per tal de continuar els projectes endegats dins el marc general de la «Nouvelle *Gallia Judaica*», de la qual va ser el director: el buidat dels riquíssims arxius, encara poc explorats, per tal de salvar-los «de l'indifférence, de la négligence ou même de la destruction» (p. 592), la conservació del patrimoni i la seva difusió. Mereix destacar-se el seu paper des de les pàgines de la *Revue des Études Juives*, de la qual va ser secretari des del 1965 i director entre 1980 i 1997. La *Revue* va fer en aquests moments el paper de catalitzador de les recerques més recents, tant per mitjà d'articles de fons com de ressenyes bibliogràfiques.

Nahon és el mestre en totes les facetes i l'estimulador de la recerca. Claude Denjean li agraeix haver cridat la seva atenció sobre la importància dels documents de Catalunya i de Mallorca per a conèixer millor les pràctiques jueves medievals a la zona meridional, i Javier Castaño destaca com havia posat l'accent en relació amb determinats temes que, fins aquell moment, havien estat menystinguts. Manifesta una especial sensibilitat Asunción Blasco amb un article sobre els Nahón de Saragossa. Tot i desconèixer si procedeix d'aquesta branca aragonesa, li dedica l'article en homenatge.

Nahon és també l'amic i el col·lega. Georges Weill, a qui ja coneixia a l'època d'estudiant a l'École Pratique des Hautes Études, aprofita, tot tractant dels Arxius del Culte Israelita a França, per a recordar la tasca realitzada per Nahon a Bordeus i Baiona. Com en altres camps de recerca als quals va dedicar els esforços, Weill comparteix l'objectiu de Nahon de fer el màxim possible per tal de salvar els arxius i al mateix temps donar-los a conèixer.

És evident que hem obviat alguns títols i autors, la qual cosa resulta fàcil d'entendre en un volum d'aquestes característiques. No és reflex de cap mena

de menyspreu, ans de la impossibilitat d'esmentar-los tots quan les aportacions són tantes i tan variades. En tot cas, la causa caldria buscar-la en les nombroses mostres de l'interès i de l'estimació que li professen els seus amics i col·legues. Entre aquests darrers no podem oblidar Eduard Feliu, amb un article biobibliogràfic sobre Profiat Duran, un dels camps de recerca als quals va dedicar una major atenció. Amb tota seguretat, aquest és el seu darrer treball publicat després de la seva sobtada mort.

Una biografia i una molt extensa bibliografia, que abraça la seva producció des de 1955 fins a 2009, serveixen com a introducció al personatge home-natjat.

JORDI CASANOVAS MIRÓ
 Museu Nacional d'Art de Catalunya
jordi.casanovas@mnaac.cat

Danièle IANCU-AGOU (dir.). *Philippe le Bel et les Juifs du royaume de France (1306)*. Amb la col·laboració d'Élie Nicolas. París: Cerf, 2012. 295 p.; 23,5 cm. ISBN 978-2-204-09663-8. (Nouvelle *Gallia Judaica*; 7)

L'any 2004, la Nouvelle *Gallia Judaica* va organitzar a la seu del Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) a París, amb la col·laboració d'altres centres de recerca, un col·loqui internacional sobre l'expulsió dels jueus de França l'any 1394. En el prefaci de les actes, Gilbert Dahan puntualitzava que aquesta expulsió havia tingut una transcendència menor en l'esperit de tots aquells que s'havien vist afectats per aquest decret que la del 1306. En aquest sentit, era lògic, doncs, que, més tard o més d'hora, s'organitzés un nou col·loqui centrat en aquesta darrera expulsió. En conseqüència, el 20 i el 21 de novembre del 2006 va tenir lloc a Montpeller un col·loqui internacional organitzat per l'equip de la Nouvelle *Gallia Judaica*, amb el suport de la Fondation du Judaïsme Français, amb l'objectiu de commemorar el set-cè aniversari de l'expulsió dels jueus de França l'any 1306, un fet d'una transcendència aparentment semblant a la del 1492 en els regnes hispànics, però d'un abast diferent.

Les actes d'aquest col·loqui reuneixen catorze treballs que estudien des d'una perspectiva molt àmplia les etapes prèvies, el fet de l'expulsió i les seves conseqüències. De quina manera aquest fet va incidir en els textos contemporanis constitueix l'eix central de la cerca de molts dels ponents en aquest col·loqui.